

Розділ 27

ГОСПОДАРСЬКЕ СТАНОВИЩЕ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1918–1939)

1. Західна Україна

Повоєнна розруха, голод й безробіття різко посилили соціальну активність й зовнішньополітичну боротьбу у країнах Центрально-Східної Європи. Зокрема, відновлення Польської держави у листопаді 1918 р. залишило відкритим питання про її устрій та кордони.

Найвищу владу в Польщі до скликання законодавчого сейму обійняв як Тимчасовий Начальник Держави Юзеф Пілсудський. Склалася непевна політична ситуація, оскільки різні партії й угруповання претендували на владу. Точилася військова й дипломатична боротьба за кордони нової держави, відбувалися будівництво державного апарату. Вибори до сейму 26 січня 1919 р. завершили перший етап творення відродженої держави¹.

Сейм затвердив тимчасові принципи функціонування держави – «Малу Конституцію». Згідно з нею законодавчу владу представляв сейм, а виконавчу – Начальник Держави спільно з урядом. Лише у березні 1921 р. сейм ухвалив Конституцію Польської Республіки, побудовану частково за зразком французької й англійської, а також з урахуванням національних традицій. Законодавча влада тепер належала двопалатним Національним зборам – сеймові та сенату, виконавча – президенту та уряду. За національними меншинами визнавалися права збереження своєї самобутності, розвитку мови та культури. Передбачалося існування в межах самоврядування автономних структур національних меншин. Основний закон II Речіпосполитої, що запроваджував парламентський устрій, систему представницького правління й засади організації адміністративного

апарату й судочинства, стабілізував на певний час внутрішньополітичну ситуацію й уможливив поступ країни в напрямі демократизації суспільного життя.

Національна політика. Українські території у складі II Речіпосполитої – Східна Галичина, Волинь, Холмщина, Підляшшя й частина Полісся – становили приблизно третину її території. У 1931 р. на цих землях проживало 8,9 млн осіб, в тому числі українців, за різними оцінками, налічувалося від 4,4 до 5,5 млн осіб (49,4–61,8%), поляків – близько 2 млн (22,5%), євреїв – 0,9 млн (10,1%). Українці становили майже 70% мешканців Станіславівського, близько 50% – Тарнопільського, майже 70% – Волинського, близько 40% – Львівського воєводств. У південних повітах Поліського воєводства вони становили понад 80% мешканців. Українці залюднювали переважно сільську місцевість, натомість їхня частка у міському населенні не перевищувала 35%. Найбільша міська українська громада мешкала у Львові – 50 тис. на 312 тис. львів'ян у 1931 р. (16%). Місто було польським анклавом посеред українського «моря». Українці становили від 16 до 19% населення усієї Польщі².

Політичні партії Польщі (за винятком нелегальної компартії) були одностайні у прагненні назавжди приєднати Західну Україну і Західну Білорусь. Однак способи виконання цієї стратегічної мети пропонувалися різні. Національні демократи (ендеки), ідеологом яких був Р.Дмовський, обстоювали «інкорпораційну» програму, що передбачала створення мононаціональної Польської держави шляхом примусової асиміляції національних меншин. Прихильники маршала Ю.Пілсудського дотримувалися «федералістичної» концепції – створення федерації Польщі, Литви, України та Білорусі.

Упродовж 1923–1926 рр. в урядових коаліціях домінували ендеки, котрі реалізовували свою «інкорпораційну» програму. Передусім урядовці прагнули зміцнити польський «стан посідання» у Західній Україні. Попри те що Галичина була одним з найбільш перенаселених аграрних регіонів Центрально-Східної Європи, сюди, а також на Волинь спрямовувалися десятки тисяч польських військових і цивільних колоністів («осадників»), які діставали кращі землі й користувалися фінансовими субсидіями уряду. Метою «осадництва» було не стільки заохочення заслужених колишніх військових, скільки зміцнення польськості у прикордонних районах. Максимальна площа «осади» сягала 45 га, пересічно вона становила 18 га. До 1935 р. було створено близько 7,9 тис. військових «осад» площею 143 тис. га, близько половини колоністів осіли на Волині. Полякам надавалася перевага й під час здійснення аграрної реформи. Польська політика колонізації українських теренів спричиняла ненависть селян до колоністів, яка часом виливалася у криваві сутички.

У міжвоєнному двадцятилітті Західна Україна залишалася відсталою аграрною окраїною Польської держави. Уряд поділив територію країни навпіл: Польщу «А» (корінні польські землі) і Польщу «Б» (так звані східні креси – Західна Україна й Західна Білорусь). На розвиток Польщі «А» спрямовувалася переважна частина капіталовкладень, тут зосереджувалися основні галузі промисловості, тоді як упосліджена Польща «Б» слугувала ринком збуту продукції польської промисловості й джерелом сировини.

Водночас варто враховувати особливості історичного розвитку цих регіонів. Західна й Центральна Польща ще упродовж XIX ст. були краще промислово роз-

винути. Крім того, Сілезія мала чималі поклади кам'яного вугілля, що спричинило стрімкий розвиток вугледобувної промисловості, появу нових великих копалень й сталеплавильних заводів. Натомість східні польські терени залишалися переважно аграрними. Такий стан справ й регіонально-економічну спеціалізацію успадкувала 1918 р. відроджена Польська держава. Її керівництво прагнуло змінити народно-господарські диспропорції й асиметричність розвитку регіонів держави. На півдні, між Віслою й Сяном, проектувалася розбудова центральної промислової округи з охопленням насамперед Прикарпаття. Докладалися зусилля щодо покращання розвитку Бориславсько-Дрогобицького нафтового регіону, був опрацьований план меліорації Волині й Полісся, що зрештою сприяло розвитку українських кооперативів. Без державного толерування вони не могли б так динамічно розвиватися. Йшлося про те, що коли українці стануть заможнішими, то не будуть виступати проти Польської держави й підтримувати ОУН³.

Далеко не завжди так вважали й відповідно діяли польські політики, особливо чиновники на східному прикордонні, але принаймні такими були державні намагання. Звичайно, існували серйозні побоювання щодо українців, бо вони становили більшість населення у південно-східних воєводствах й на Волині – задля цього, зокрема, підтримувалося на цих територіях польське осадництво. Але однозначно не можна стверджувати, що влада II Речіпосполитої намагалася перетворити східне й південно-східне прикордоння держави на економічно занедбані терени. Польщі не вдалося здійснити у цьому регіоні кардинальних змін, оскільки міжвоєнна польська державність існувала лише 19 років. Відроджена Польща була порівняно відсталою у господарському й культурному сенсі країною.

Українці зазнавали дискримінації у сфері освіти й мовних прав. Урядове зобов'язання організувати окремий Український університет не було здійснене. Натомість поляки охоче брали на викладацьку й наукову роботу українських науковців з Наддніпрянської України – емігрантів І.Фещенка-Чопівського, І.Огієнка, О.Лотоцького й багатьох інших, а також й деякого з галичан – Б.Лепкого, С.Томашівського, І.Зелінського та ін.⁴ У липні 1924 р. міністр релігійних визнань і публічної освіти С.Грабський ініціював ухвалення сеймом закону, згідно з яким більшість українських шкіл були перетворені на «утраквістичні», тобто двомовні – з виразною перевагою польської мови.

Після військового перевороту маршала Ю.Пілсудського у травні 1926 р. з'явилися сподівання на лібералізацію національної політики II Речіпосполитої. Пілсудчики обстоювали доктрину польського «прометеїзму», згідно з якою історичною місією Польщі проголошувалася допомога у звільненні уярмлених більшовицькою Росією народів, насамперед українського та білоруського, й об'єднання їх з Польщею на федеративних засадах. Західну Україну пілсудчики, як і ендеки, вважали одвічною польською землею. Але на противагу ендецькій політиці національної асиміляції вони пропонували програму державної асиміляції українців, щоб за умови збереження власної національності у меншин вироблялося свідоме почуття належності до польської державності. На думку ідеологів «прометеїзму», поступки уряду мали так з'єднати західноукраїнські землі з Польщею, щоб навіть у разі створення незалежної України над Дніпром це не викликало б зміни східних кордонів II Речіпосполитої.

Ідейний лідер «санації» й фактичний диктатор Польщі Ю.Пілсудський після 1926 р. зосередився на керівництві військом та питаннях зовнішньої політики, залишивши широке поле діяльності у сфері національних відносин для своїх однопольців і соратників. Окресливши стратегічний напрям на державну асиміляцію національних меншин (насамперед українців), табір «санації» не спромігся, однак, виробити шляхи й методи її реалізації.

Смерть Ю.Пілсудського активізувала боротьбу всередині табору «санації». Змагалися три угруповання, що об'єднувалися навколо прем'єр-міністра В.Славека, президента Польщі І.Мосціцького та новопризначеного генерального інспектора Збройних сил Е.Ридз-Смігли. В.Славак обстоював правову модель держави, опертої на норми «квітневої» 1935 р. Конституції. Його опоненти виступали за консервацію «вождівського» правління, започаткованого Ю.Пілсудським.

Переміг наділений значними повноваженнями генеральний інспектор. Його група поступово перетворювалася на домінуючу в еліті «санаційної» влади. Поклавши в основу ендецькі концепції вирішення української проблеми, частина правлячого табору, очолювана Е.Ридз-Смігли та міністром військових справ Т.Каспжицьким, ініціювала так звану політику «зміцнення польськості» у південно-східних окраїнах держави. Стратегія й тактика цієї широкомасштабної акції війська, воеводських адміністрацій та місцевих польських організацій була опрацьована на таємній конференції у Любліні в січні 1935 р. Під прикриттям потреби зміцнення обороноздатності держави, командувачі прикордонних округів фактично висловилися за зміну етнічної структури західноукраїнських земель на користь польського елемента.

Після демісії В.Славека (жовтень 1935 р.) надії на реальне втілення нормалізаційної політики стали примарними, хоча польський уряд й надалі декларував обіцянки щодо виконання українських вимог. Однак уже в січні 1936 р. були оприлюднені «Тези з національної політики», в яких відбилася боротьба між двома концепціями у правлячому таборі – державної й національної асиміляції. Уряд підтвердив застосування принципів регіональної політики, що засвідчило заперечення владою існування цілісного українського національного організму. Передбачалося створення за допомогою методів державної асиміляції полонофільського руху українців Галичини й Волині. Натомість щодо українського населення Холмщини, Полісся, Підляшшя й Лемківщини рекомендувалося застосовувати політику національної асиміляції. Інструментом колонізації мала стати православна церква. Прийняття урядом М.Косцялковського (жовтень 1935 р. – травень 1936 р.) компромісного рішення щодо державно-національної асиміляції українців засвідчувало хисткість його позицій у державі й поступове перетворення на інструмент політики «зміцнення польськості», започаткованої військовими⁵.

Внаслідок чергового компромісу між І.Мосціцьким та Е.Ридз-Смігли у травні 1936 р. сформовано новий уряд на чолі з генералом Ф.Славой-Складковським (травень 1936 р. – вересень 1939 р.). Він проголосив, що «визнаватиме потреби нормалізаційної політики стосовно українців». Натомість справжні заходи польської адміністрації, яка лише прикривалася гаслами порозуміння, полягали у протилежному: 1) намаганнях фрагментаризувати українську етнічну територію у II Речіпосполитій шляхом поширення гуцульського та лемківського регіоналізмів

й актуалізації Сокальського кордону; 2) вишукуванні серед українців нащадків нібито польських шляхтичів (близько 1 млн осіб) й здійсненні заходів щодо їхньої полонізації; 3) колонізації західноукраїнських земель польськими осадниками, чергова хвиля якої здійнялася влітку 1936 р. з виділенням урядом 13 275 га земельних угідь; 4) боротьбі з православ'ям як чинником, що утримував почуття національної ідентичності українців. Першим кроком у цьому напрямі стала ліквідація на Холмщині 127 культових споруд, зокрема 91 православної церкви.

Тенденції, що запанували у національній політиці Польщі за ініціативи військової верхівки, знайшли формальне закріплення в урядовій програмі «зміцнення польськості» західноукраїнських земель (остаточний варіант від 17 березня 1939 р.)⁶.

Водночас польські урядовці – укладачі державної програми аж ніяк не прагнули максимального загострення польсько-українських суперечностей у Східній Галичині. Центральна державна адміністрація усвідомлювала, що навіть під час загострення польсько-українських відносин у зв'язку з подіями у Закарпатській Україні більшість галицьких українців залишалися лояльними до Польської держави й не брали участі в антиурядових акціях. Відтак Варшава намагалася застосовувати репресії винятково проти радикального націоналістичного підпілля й не провокувати загальне українського галицького суспільства. Наприклад, прем'єр-міністр Ф.Славой-Складковський під час засідання Ради міністрів 28 січня 1939 р. категорично відхилив пропозицію запровадити для католиків і греко-католиків єдиний церковний календар – задля збереження «спокою» у південно-східних воєводствах держави. Міністр закордонних справ Ю.Бек заявив про необхідність використання українців у державному апараті, щоб продемонструвати різницю між становищем лояльних громадян II Речіпосполитої, які отримують від цього користь, й антидержавницькими українцями, які, мовляв, «дорого за це платять»⁷.

Попри плани сільськогосподарської колонізації південно-східних воєводств, міністр сільського господарства і сільськогосподарської реформи Ю.Понятовський на тому ж засіданні наголосив на необхідності залучення українців до контрольованих поляками змішаних господарсько-громадських організацій у тих галузях, «де українці ще не просунулися далеко». Водночас він запропонував протидіяти антидержавницькій діяльності українських націоналістів через створення нових змішаних польсько-українських бізнес-структур під польським керівництвом⁸.

Жорстке квотування доступу українців до державної служби (поза системою освіти), згідно з вищезгаданою програмою, аж ніяк не означало їхнього масового звільнення. Урядовий документ, по суті, фіксував наявний статус-кво, адже кількість українців – державних службовців і так була мізерною. Згідно з програмою, українців не повинно було бути на залізницях, пошті й лісовій службі, а тих з них, хто все ж таки працював у південно-східних воєводствах, мали перевести до центральних та західних районів II Речіпосполитої (усталена практика щодо учителів-українців). Відповідно до рішення Ради міністрів, у Східній Галичині допускалося лише збереження наявної ситуації, коли українці обіймали 10% посад у судівництві та органах державної адміністрації, до 15% – місцевому самоврядуванню й до 20% – в органах державної освіти. При цьому від всіх українців – державних службовців вимагали беззастережної лояльності Польській державі⁹.

Попри те що прометеїзм був домінуючою, якщо не єдиною концепцією східної політики «санаційних» урядів, він так і не знайшов практичної реалізації. Влада II Речіпосполитої, незалежно від декларацій про потребу державної асиміляції, інтенсивно працювала у напрямі національної асиміляції українців. Напередодні Другої світової війни пошуки шляхів розв'язання українського питання завершилися поверненням до старих ендецьких теорій мононаціональної Польської держави. Пріоритетне значення надавалося політиці зміцнення польського елемента в Західній Україні, яка 1939 р. стала польською офіційною доктриною.

Селянство. Аграрний сектор польської економіки на початку 1920-х рр. все ще болісно відчував наслідки війни – процес його відбудови тривав до середини десятиліття. На «східних кресах» відсоток знищених внаслідок воєнних дій житлових й господарських споруд становив у деяких повітах до 40%. У центральних польських воєводствах цей показник зменшувався до 10–15%¹⁰.

1921–1923 рр. структура посівів вже наблизилася до передвоєнних показників. 1923 р. загальний врожай по державі перевищив пересічні щорічні показники 1909–1913 рр. Дефіцит збіжжя, який під час польсько-радянської війни 1920 р. сягав 1 млн т, був подоланий вже у 1921/22 господарському році, а 1923 р. з'явився й експортний надлишок зернових. Поголів'я худоби, за винятком овець і кіз, вже 1921 р. наблизилося до передвоєнного рівня¹¹. Водночас, якщо покласти за критерій передового ведення сільського господарства використання штучних добрив, то II Річпосполита не витримувала такого іспиту. 1923 року пересічно на 1 га використовувало 13,5 кг штучних добрив, тоді як 1913/14 господарського року цей показник виглядав так: у Великій Польщі – 370 кг на гектар, Сілезії – 291, Помор'ї – 193, Малопольщі – 35, так званих «східних кресах» – 4 кг¹².

Аграрній структурі Польщі протягом усього міжвоєнного періоду була прикметна величезна роздрібненість селянських господарств, незначний обсяг і вплив новітніх ринкових господарств і домінування великої поміщицької власності.

Аграрний сектор був переважаючою сферою економічного життя українців у II Речіпосполитій. Українські домогосподарства у переважній масі були малими і середніми, що засвідчують дані табл. 27.1¹³.

Таблиця 27.1. Структура площ селянських господарств в «українських» воєводствах II Речіпосполитої, відсоток до всіх господарств

Воєводство	Менше 2 га	2–5 га	5–20 га	20–100 га	Понад 100 га
Львівське	52,5	35,7	11,1	0,4	0,3
Станіславівське	67,5	24,2	7,5	0,6	0,2
Тарнопільське	55,2	31,2	12,6	0,6	0,4
Волинське	14,2	37,7	45,5	2,3	0,3

Отже, лише на Волині виразно переважали селянські господарства площею від 5 до 20 га. Одначе лише на цій підставі не можна стверджувати, що селяни саме цього регіону були заможнішими, оскільки ґрунти тут істотно поступалися у родючості південно-східним воєводствам й, крім того, були значною мірою забо-

лоченими. За цих обставин навіть господарство з наявністю 20 га землі не завжди могло належним чином забезпечувати багатодітну родину.

Найчисленніша категорія карликових господарств (до 2 га) обіймала ледве 8% орної землі. Малі й середні господарства (до 12 га) забезпечували потреби 94,9% селян й обіймали 41% орних ґрунтів, в той час як 5% великих землевласників й заможних селян володіли 51% землі. Близько половини цієї категорії становили поміщики (0,4% загальної кількості господарств)¹⁴.

Власниками великих земельних маєтків були в абсолютній більшості поляки. Докладна статистика кількості поміщиків-українців відсутня. За деякими відомостями, на початку 1920-х рр. вони становили 1,8% загального числа великих землевласників й переважно зосереджувалися на Волині. Наявні відомості підтверджують лише, що напередодні Першої світової війни на теренах Львівського, Тарнопільського й Станіславівського воєводств налічувалося 47 українських поміщиків – власників 44,5 тис. га землі. На тих самих теренах господарювали 2300 їхніх польських колег – власників 3 млн га землі. На межі 20–30-х рр. поміщики-українці становили близько 2% усіх поміщиків, налічуючи разом з родинами 1235 осіб. Загальнодержавний перепис 1931 р. виявив 61 740 власників маєтків (разом з родинами) площею понад 50 га¹⁵.

Існувала й церковна власність на землю, насамперед Української греко-католицької церкви. УГКЦ 1920 р. належало 63 тис. га земельних угідь (27,5% усіх церковних землеволодінь II Речіпосполитої), а 1938 р. – 143 тис. га. Отже, воно зросло більш ніж удвічі¹⁶.

В еволюції аграрної структури польського суспільства міжвоєнного періоду домінував процес збільшення кількості малоземельних господарств. Темп їхнього зростання був надзвичайно високим, що тягнуло за собою подальше роздрібнення й пауперизацію селянських мас¹⁷.

Кооперація. Українська еліта у міжвоєнній Польській державі вбачала шляхи перетворення суспільної й професійної структури своєї громади, а також матеріальних умов її існування насамперед у налагодженні власної господарської діяльності. Ця мета досягалася насамперед шляхом розвитку національної кооперації, що обіймала ледь не усі ділянки господарського життя.

Згідно з оцінкою польського ученого З.Світальського, своїми успіхами український кооперативний рух завдячував (принаймні на перших порах) домінуванню у Державній кооперативній раді вихідців з колишньої німецької Сілезії, де польський кооперативний рух свого часу був надзвичайно потужним. У цьому середовищі польських кооператорів особливої популярності зажили ідеї знаного німецького економіста й одного з піонерів кооперативного руху ХІХ ст. Г.Шульца, який вважав цілком прийнятним існування у Сілезії не лише німецьких, а й польських національних кооперативів¹⁸.

Під впливом сілезьких кооператорів 29 жовтня 1920 р. польський сейм ухвалив закон про кооперацію, який уможливив виникнення й нормальне функціонування національних кооперативів і кооперативних союзів. Перший кооперативний закон відродженої Польщі був досить ліберальним – він правильно формулював визначення кооперації, гарантував основні демократичні засади її діяльності, вільне й відкрите членство, обмежені відсотки від внесених капіталів, нескладний спосіб

заснування й реєстрації кооперативів (з днем подання заяви до окружного суду щодо реєстрації новозаснований кооператив вже міг розпочинати власну діяльність). На підставі цього закону при Міністерстві фінансів постала Державна кооперативна рада. Вона складалася з членів, яких обирав міністр фінансів з-посеред кандидатів, поданих кооперативними ревізійними союзами й хліборобськими палатами (2/3 членів ради), та з делегатів 7 міністерств¹⁹.

У 1930-х рр. українська кооперація досягла видатних результатів. У тогочасній публіцистиці й наукових працях одностайно наголошувалося, що їй не було рівної ані у II Речіпосполитій, ані у Західній Європі²⁰. Особливістю, яка уможливила розвиток цієї суспільної активності, було те, що вона не потребувала інвестування великого капіталу, створюючи натомість можливість організації господарських осередків шляхом купівлі дрібних паїв, а то й паїв, придбаних у кредит²¹.

Початки організації української кооперації у Галичині сягали останніх десятиліть XIX ст. 1883 р. виник перший національний кооператив під назвою «Народна торгівля». 1903 р. перший Крайовий ревізійний союз розпочав планову розбудову мережі української кооперації. Під час Першої світової війни український кооперативний рух на західноукраїнських землях був майже цілковито знищений, і лише 9–10 червня 1921 р. у Львові відбувся Перший крайовий з'їзд українських кооператорів, на якому було визначено головні напрями відбудови національної кооперативної організації регіону²².

Ідейним і технічно-інструкторським центром усієї української кооперації став Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК). Згідно з ухвалою Державної кооперативної ради у Варшаві 1922 р., він дістав право ревізії по всій території II Речіпосполитої, отже, міг організовувати національні кооперативи усюди, де мешкала українська людність. За рішенням голови Ради міністрів і міністра фінансів В.Грабського у березні 1925 р. до складу Державної кооперативної ради увійшов відомий український кооператор Юліан Павликовський. До певної міри він уособлював злиття українського кооперативного й політичного рухів: з 1915 р. працював у товаристві «Сільський господар» у Львові, 1920–1921 рр. був керівником Крайового комітету організації кооперативів, 1922–1944 рр. – головою Крайового союзу кооперативів і РСУК; одночасно у 1923–1939 рр. – директором «Народної торгівлі» й членом управ низки інших українських кооперативних установ (зокрема, головою наглядової ради «Маслосоюзу» 1926–1939 рр.). Водночас 1925 р. Ю.Павликовський був одним з співзасновників Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), членом Президії й одним із заступників голови УНДО (1930–1939)²³.

РСУК провадив організаційну, правно-економічну й пропагандистську діяльність, влаштував численні фахові курси, видавав інструкційну й пропагандистську літературу. Свідченням ваги кооперативного руху у житті української громади стало стрімке зростання кількості національних кооперативів.

Наприкінці міжвоєнного періоду порівняно з 1921 р. кількість українських кооперативів зростає у шість разів. Особливо стрімке їхнє зростання відбувалося під час поживлення господарської кон'юнктури упродовж 1925–1928 рр. Розвиткові українського кооперативного руху не завадила навіть економічна криза 1929–1933 рр. Ревізійний союз українських кооперативів, який 1923 р. мав 834 низові осередки

й 232 тис. членів, 1937 р. – 3194 осередки з 581 тис. членів, що становило близько 11% українського населення Польщі²⁴.

Синхронно з організаційним зростанням відбувалося й фінансове зміцнення національних кооперативів. Якщо 1928 р. кооперативи на теренах Польщі завершили рік з втратами, що сягали пересічно 26,1% їхнього капіталу, то кооперативи системи РСУК мали вдвічі менші втрати. Упродовж наступних років РСУК стабільно працював з прибутком, частково експортуючи власну продукцію. Сприяли цьому й пропагандистські зусилля, завдяки яким, зокрема, українські емігранти у США й Канаді фінансово підтримували галицьку українську кооперацію, в тому числі зберігали власні заощадження в банківських інституціях РСУК. Напередодні Другої світової війни українські кооперативи на теренах II Речіпосполитої володіли капіталом майже у 100 млн злотих²⁵.

Ревізійному союзу українських кооператив підпорядковувалися чотири галузевих центральних союзи: «Центросоюз», «Народна торгівля», «Маслосоюз» і «Центробанк». Цим чотирьом галузевим союзам, у свою чергу, підпорядковувалися кооперативи другого ступеня, так звані повітові кооперативні союзи, й першого ступеня, котрі об'єднували одночасно виробників і споживачів кооперативної продукції²⁶.

Особливо значних успіхів досягли галицькі українці у молочарській кооперації, що її керівним осередком був Крайовий молочарський союз – «Маслосоюз». Ця кооперація займалася закупівлею, продажем і переробкою молока. 1928 р. потужність системи «Маслосоюзу» сягнула 25% продукції датських маслозаводів, зрівнявшись з цією країною у продукуванні сиру. 1938 р. мережа «Маслосоюзу» охоплювала 136 округових молочарень і 1298 збиральних пунктів. Продукція «Маслосоюзу» користувалася попитом на ринках Великої Британії й Німеччини²⁷.

Не всі українські кооперативи належали до мережі РСУК. Не були у ньому об'єднані, наприклад, прибуткові кооперативи народних промислів. До найбільших з них належали: заснований у Львові 1922 р. кооператив «Українське народне мистецтво»; створене 1920 р. у Коломиї товариство «Гуцульщина»; аналогічну назву мав організований 1927 р. у Косові кооператив подібного ж спрямування; 1934 р. було створено товариство «Гуцульська різьба». 1936 р. загальний оборот цих чотирьох кооперативних товариств становив 73 тис. злотих²⁸.

У щільному контакті з українським кооперативним рухом працювало Крайове господарське товариство «Сільський господар», засноване 1899 р. Була це організація, що сполучала у собі риси професійної спілки, яка захищала селянські інтереси, і товариства аграрної освіти. Її зв'язок з національною кооперацією був настільки сильним, що кооперація навіть фінансово підтримувала «Сільський господар». До 1927 р. товариство не проявляло жодної активності, однак відтоді розпочалося значне кількісне й майнове зростання організації (вплинули на це галицькі агрономи, об'єднані з 1927 р. у Спілці українських агрономів, і допомога української кооперації, яка перебрала на себе фінансування товариства): 1927 р. – 52 філії, 112 гуртки, 18,4 тис. членів; 1938 р. – 60 філій, 2 008 гуртків, 160 тис. членів²⁹.

До здобутків «Сільського господаря» треба зарахувати його видавничу діяльність. Задля поширення сільськогосподарської освіти й агрономічних знань товариство друкувало низку часописів. Серед них: двотижневик «Сільський господар»

(наклад 10 тис. прим.) з додатками «Українська господина» (видання жіночої секції «Сільського господаря»), «Український пасічник», «Шовківництво»; місячники «Хліборобська молодь», «Сад і город», «Практичне садівництво»; календарі «Приятель пасічника» й «Хліборобський вишкіл молоді». Філія «Сільського господаря» у Луцьку видавала 1933–1935 рр. місячник «Нова скиба». Накладом товариства у міжвоєнному часі було видано майже 125 книжок і десятки тисяч популярних плакатів, таблиць з пропагандою агрономічних знань, зошитів для філій і гуртків «Сільського господаря»³⁰.

Отже, кооперація разом з іншими господарськими установами створювала певні можливості піднесення хліборобської культури, що для пауперизованого селянства було життєво важливим. Зокрема, доробком товариства «Сільський господар» була меліорація 2058 га землі, землеустрій чотирьох сіл і значне поліпшення сільськогосподарської культури на теренах діяльності організації³¹.

Українська кооперативна мережа згуртувала нову категорію національної інтелігенції – важливий чинник розбудови господарства, освіти й культури села. Відтак український кооперативний рух не лише організовував господарське життя українських аграріїв західноукраїнських земель, а й абсорбував значну частину національної інтелігенції – близько 20 тис. осіб, які не могли знайти собі праці у державному чи місцевому самоврядному апараті II Речіпосполитої³². Чимало випускників навчальних закладів не могло знайти праці у місті й було змушено повертатися до села у пошуках роботи у місцевих кооперативах, освітніх, культурних, церковних товариствах, а також задля політичної діяльності на місцевому ґрунті: «Попри розчарування й часто неможливість реалізації власних амбіцій, ці особи ангажувалися у розвиток господарського життя, спричиняючи ситуацію, за якої український кооперативний рух перетворився на один з найдинамічніших і найефективніших економічно у цілій Європі»³³.

Зрозуміло, були й такі представники молодшої генерації інтелігенції, які здобули вищу освіту в Німеччині, Чехо-Словаччині чи Австрії й не могли знайти собі застосування за фахом на рідній землі. Дехто з них віддавав перевагу пошуку роботи у країнах Західної чи Центрально-Східної Європи, ба навіть у США та Канаді. Вони розділили долю 150 тис. своїх земляків – українців, які протягом 1920–1930-х рр. емігрували з II Речіпосполитої³⁴. Деякі введені в оману облудними гаслами більшовицької політики українізації прагнули застосувати власні знання в УРСР і невдовзі ледь не стовідсотково наклали головою під час репресій тоталітарного режиму³⁵.

Розвиток господарського життя, зокрема кооперативного руху, сприяв поліпшенню матеріального становища українського населення II Речіпосполитої. У свою чергу, це заохочувало його до суспільно-харитативних і культурних ініціатив. Виразним свідченням цього стало спорудження у Львові чотириповерхового шпиталю, кошти для будівництва якого (60 тис. злотих) склалися з добровільних громадських внесків. У шпиталі, який мав 100 лікарняних ліжок, працювало близько 20 лікарів-українців. Щороку амбулаторія цього медичного закладу обслуговувала десятки тисяч пацієнтів³⁶.

Опір українського населення польській владі виявлявся й у трансформації суспільної структури української людності. У містах перші кроки робило україн-

ське приватне купецтво, організовуючи Союз українських купців. Серед української інтелігенції зменшувався відсоток урядовців і зростала кількість осіб вільних професій: адвокатів, лікарів, інженерів³⁷.

Важливою обставиною було те, що між інтелігенцією і селянством підтримувався перманентний безпосередній контакт: у кожному повіті щонеділі й у свята селами роз'їздили десятки шкільних, просвітніх, господарських і кооперативних активістів і функціонерів, представниць організованого жіноцтва, які безкоштовно віддавали селянам власну працю й знання. Такі постійні акції сприяли піднесенню культурного рівня й національної свідомості українського селянства. Цей живий зв'язок, підсилюваний численними популярними видавництвами, став запорукою щільної з'єднаності українського суспільства, організованого у власних установах, що чимраз далі творило, до певної міри, державу в державі.

Згадана вище державна програма від 17 березня 1939 р. у своїй економічній частині була спрямована на підтримку галицьких поляків, однак не передбачала репресій проти українського бізнесу. На противагу єврейським торговцям, щодо яких програма планувала здійснити ревізію й скорочення купецьких ліцензій за національною ознакою, аналогічні дії стосовно українців передбачалися лише щодо осіб, «відомих своєю антиурядовою діяльністю»³⁸. З урахуванням домінуючих позицій єврейського підприємницько-ремісничого елемента в окремих секторах економіки Східної Галичини, можна розцінювати відповідні урядові заходи як прагнення зміцнити польські позиції у регіональній економіці насамперед за рахунок євреїв, а не українців. Зрозуміло, що новопосталі бізнесові ніші мали б зайняти не лише переважно поляки, а й значною мірою й українці. Адже стрімке зростання української кооперативної торгівлі упродовж 1920–1930-х рр. і без зовнішнього впливу й урядового втручання відбувалося значною мірою за рахунок перманентного здобування усе нових позицій у галицькому селі, де раніше беззастережно домінували єврейські торговці³⁹.

Значні державні інвестиції до економіки Східної Галичини, що їх передбачала урядова програма від 17 березня 1939 р., у стратегічній перспективі (у разі реалізації) мали принести значну користь і українському населенню, оскільки передбачали піднесення добробуту людності регіону загалом. Навіть офіційно, з 2550 тис. злотих на меліорацію земель у Східній Галичині («Східній Малопольщі») українським господарствам передбачалося близько 30%. Насправді ж, внаслідок змішаного розселення поляків і українців, ефект від меліоративних робіт для українців міг бути значно більшим. Згідно з тією ж програмою, державна підтримка сільських польських кооперативів мала поширюватися й на «лояльний Польській державі українсько-руський елемент, але при збереженні усіх важливих рішень у польських руках»⁴⁰.

Варто зауважити, що, попри перманентні погрози щодо застосування репресій на адресу осіб, «відомих своєю антиурядовою діяльністю», влада II Речіпосполитої аж до вересня 1939 р. так практично і не вдалася до жорстких заходів стосовно українських ділових структур, заангажованих в «антипольську діяльність». Зокрема, безперешкодно функціонувала українська рекламна фірма Романа Шухевича «Фама», хоча поліція не мала жодних сумнівів щодо належності більшості її співробітників до ОУН і «відряджень» поодиноких її представників до Карпатської

України, де вони брали участь у будівництві національної держави. Не було вжито рестрикційних заходів щодо Ревізійного союзу українських кооперативів та інших великих національних бізнес-структур, які фінансували розбудову військового формування Карпатської України⁴¹.

Робітництво. Робітництво було одним з двох головних суспільних класів II Речіпосполитої. Чисельність найманих робітників демонструвала повільну позитивну динаміку – від 27,5% 1921 р. до 30,2% усього населення держави 1938 р. У національному відношенні домінували поляки (83%), кількавідсоткові групи становили українці (близько 5%), євреї та німці. Робітники працювали у промисловості, аграрному секторі, комунікації, торгівлі, державних інституціях і підприємствах, хатніми працівниками. Найчисленнішою була категорія робітників, зайнятих у промисловості й гірництві (40% загалом 1931 р.), але робітники у середній та великій промисловості становили лише 15%. Другою за чисельністю категорією були сільськогосподарські робітники, до яких належали фільваркові працівники, сільськогосподарська прислуга й наймити. Серед загальної чисельності робітників вони становили 1931 р. 33%. До 10% робітників становила хатня прислуга. Понад 20% робітників були задіяні на державній службі й в органах самоврядування⁴².

1919–1922 рр. принесли значне поліпшення становища практично всіх верств робітництва відродженої Польщі. Незважаючи на інфляцію, відбулося зростання реальної заробітної плати робітників промисловості. Вже 1921 р. у головніших промислових галузях реальна зарплата робітників досягла передвоєнного рівня. Раптове подорожчання вартості життя спричинила гіперінфляція 1923 р., внаслідок якої показник реальної зарплати (1914 р. беремо за 100%) зменшився з 98% у першому півріччі 1921 р. до 55% у другому півріччі 1923 р.⁴³ Згодом ситуація знову вирівнялася, й до початку світової економічної кризи 1929 р. реальна зарплата, а отже, і життєвий рівень промислових робітників повільно, але неухильно зростали.

У сфері законодавства про працю були досягнуті чималі успіхи, зафіксовані такими актами: декрет про восьмигодинний робочий день від 23 листопада 1918 р.; декрет про інспекцію праці від 3 січня 1919 р.; декрет про забезпечення на випадок хвороби від 11 січня 1919 р.; декрет про професійні спілки від 8 лютого 1919 р.; закон про час праці від 15 грудня 1920 р.; закон про каси хворих від 19 травня 1921 р.; закон про відпустки від 15 травня 1922 р.⁴⁴ Формальна правова ситуація робітництва істотно відрізнялася від фактичного стану справ, оскільки працедавці бойкотували вищезгадані декрети й закони, а також умови, зафіксовані у колективних угодах. Однак невдовзі соціальне законодавство 1919–1923 рр. таки було силоміць впроваджене у життя – перед загрозою соціальної революції й внаслідок потужного страйкового руху.

Суспільна й професійна структура українського населення II Речіпосполитої була зумовлена традиційно слабким промисловим розвитком її східних й південно-східних територій. На початку 1920-х рр. там розташовувалося ледве 5% промислових підприємств. Відтоді розпочалося стабільне, хоча й досить повільне, промислове зростання цих земель. Зважаючи на невелику фінансову спроможність держави, далеко не всі індустріалізаційні задуми могли бути реалізованими. 1934 р. уряд розробив перший чотирирічний інвестиційний план для східних земель. Від 1933 р. діяло Товариство розвитку східних земель, яке провадило пропагандистську

роботу задля збільшення приватних і державних інвестицій у розвиток регіону. Діяльність Товариства мала на меті колонізацію цих земель, однак покликаний ним до життя 1936 р. Господарський інститут східних земель розробив чимало цікавих програм індустріального розвитку цих воєводств Польщі⁴⁵.

Найкраще була розвинута промисловість у Львівському воєводстві, де видобувалася нафта, природний газ, земляний віск, кам'яна сіль і поташ. У Тарнопільському воєводстві промисловість була натомість пов'язана з переробкою сільськогосподарської продукції (млинарство, гуральництво, цукроваріння) та будівництвом. Тарнопіль був центром торгівлі худобою, збіжжям й іншими сільськогосподарськими продуктами, мав також невеликі промислові підприємства (виробництво крейди, мила й сільськогосподарських машин). Аналогічною була ситуація й у Станіславівському воєводстві, де, крім переробки сільськогосподарської продукції, працювали копальні кам'яної солі й поташу. Воєводський центр – Станіславів – був великим залізничним вузлом, крім того, мав фабрики – паперову, металообробки й залізних виробів. На Волині промисловість була менш розвинена й пов'язана головним чином з лісовим господарством і аграрним сектором. До більших промислових центрів там належали Луцьк (центр сільськогосподарської торгівлі й торгівлі деревиною та гарбарня) та Рівне (залізничний вузол і кілька дрібних підприємств металевих виробів).

Якщо в аграрному секторі працювало майже 90% українців II Речіпосполитої, то у промисловості їхня частка була незначною – лише 5,1%. Робітники-українці також у переважній більшості працювали у сільському господарстві. За оцінкою С.Стемпя, у трьох південно-східних воєводствах (Львівському, Станіславівському й Тарнопольському), на Волині й частково на Поліссі на початку 1930-х рр. налічувалося 638,5 тис. робітників-українців, що серед них сільськогосподарських робітників було близько 388,9 тис. осіб (60,9%)⁴⁶. У чотирьох згаданих вище воєводствах українські робітники, зайняті у промисловості, перебували на другому місці (33,5% загалом робітників), поступаючи полякам (43,9%), але випереджаючи робітників-євреїв (20,9%). Поляки виразно переважали у Львівському воєводстві, натомість українці – у Станіславівському. У великих промислових підприємствах працювало лише близько 10 тис. українців, незначна кількість – на залізниці⁴⁷.

Отже, українці становили меншість серед робітників II Речіпосполитої й водночас перебували у гіршому становищі, ніж польські робітники. Така ситуація була викликана низкою об'єктивних чинників. Українці були щільно пов'язані з селом, а розшарування сільського суспільства й перехід сільського пролетаріату до міських занять не відбувались у них настільки інтенсивно, як у інших національностей. Значна частина українського робітництва не мала належної фахової підготовки для праці у промисловості, а про наявність відповідних фахових традицій годі й казати. Серед іншого, впливав на це й брак перед Першою світовою війною закладів власного спеціалізованого навчання. Лише за часів II Речіпосполитої розпочалася організація національного фахового шкільництва, причому слід зауважити, що робилося це власними силами: почали діяти приватні школи й низка різноманітних спеціалізованих курсів. Наведені вище обставини спричиняли ситуацію, за якої українським робітникам було значне легше знайти собі заняття в аграрному секторі або у тих галузях економіки, які не вимагали високої кваліфікації⁴⁸.

Відсутність належної статистики не дозволяє ретельно простежити зміни у структурі українського робітництва. Упродовж 1930-х рр. на теренах Польщі, де компактно мешкали українці, спостерігалось промислове зростання, а відтак поставали нові місця праці. Це дозволяє стверджувати, що синхронно з цим процесом збільшувалася й кількість українських робітників, попри те, що вони були усунуті від праці у державних і самоврядних установах. У міжвоєнному періоді помітною була й сильна тенденція до розбудови власного національного економічного життя, що виявлялось у створенні низки дрібних і середніх промислових закладів, кооперативів і громадських інституцій. Конфесійний критерій, покладений А.Аляндом в основу аналізу професійної структури населення трьох південно-східних воєводств II Речіпосполитої, дозволив з'ясувати, що упродовж 1921–1931 рр. чисельність робітників – греко-католиків (тобто назагал українців) зростає у регіоні вдвічі (в інших конфесіях – щонайбільше на 60–70%), причому найбільше зростання відбулося у споживчій і деревообробній промисловості⁴⁹.

Серед наріжних тенденцій, прикметних для українського робітництва цього періоду, можна виокремити такі: 1) динамічний розвиток, який значно перевершував у цьому плані польське й єврейське робітництво; 2) значна перевага зайнятості у приватній і кооперативній сфері над державно-самоврядною; 3) прогресуючий процес українізації господарського життя завдяки розвитку власного промислу, ремесла й фінансово-кредитних інституцій⁵⁰.

З останньою тенденцією безпосередньо був пов'язаний процес формування засад української промисловості, а синхронно з ним і творення національної буржуазії. Пожвавлення українського капіталу почалося у середині 1920-х рр. Відтоді він постійно збільшував свій вплив, що особливо виразно унаочнювалося у діяльності цукроварні «Поділля», Союзних фабрик олії й консервних закладів С.Рікера у Львові.

Українська великопромислова буржуазія у той час лише народжувалася, натомість українці переважно були власниками невеликих фабрик, більших ремісничих закладів й великих склепів. Презентації доробку у цій сфері мав слугувати, серед іншого, й організований 1936 р. у Львові Український ярмарок промислових виробів. Участь у ньому взяв 51 український виробничий осередок, що репрезентували назагал легкий і споживчий промисел.

На початку 1930-х рр. українська капіталістична верства налічувала близько 10 тис. осіб, що становило 0,2% загалу українського населення у Польщі. При цьому надзвичайно важко коректно відокремити національну буржуазію від українського дрібного міщанства. Серед підприємців греко-католицького віровизнання лише 0,8% становили власники великих і середніх виробничих закладів; 0,3% наймали від одного до чотирьох робітників, отже, були ремісниками. Натомість решта взагалі не наймала працівників, виступаючи власниками дрібних ремісничих майстерень⁵¹.

Українську буржуазію, як і робітництво, характеризував динамічний кількісний розвиток. Засвідчував це інтенсивніший, ніж в інших конфесіях, приріст осіб греко-католицького віровизнання, які використовували найману працю⁵².

1939 р. на українських теренах у складі II Речіпосполитої налічувалося лише 44 тис. робітників, які працювали на 534 великих промислових підприємствах. Цей

регіональний індустріальний сектор становили назагал фабрики деревообробної (35,2%), харчової (20,9%) галузей, будівельних матеріалів (14%) і металообробних (12,5%) галузей⁵³.

Нафтові райони у Східній Галичині (поблизу Борислава й Дрогобича), які напередодні Першої світової війни досягнули значного прогресу, продукуючи майже 4% світового видобутку нафти, у міжвоєнному періоді ХХ ст. вже ніколи не повторили цих показників. Найвищий видобуток за часів польської адміністрації був досягнутий 1923 р. (737 тис. т), але становив лише третину від довоєнного максимуму. Згодом розпочалася світова економічна депресія й спад традиційних зовнішніх інвестицій, що синхронізувалося з поступовим виснаженням нафтових родовищ. Відтак видобуток нафти суттєво скоротився. 1938 р. на нафтових родовищах Східної Галичини було вироблено менше половини від пікового показника 1923 р.⁵⁴

Ще упослідженішим був промисловий розвиток північних територій – Волині, Підляшшя й Полісся, де напередодні Другої світової війни налічувалося щонайбільше 8 тис. промислових робітників з постійним місцем праці та ще 11 тис. сезонних робітників на базальтових і гранітних заводах і в традиційній лісопереробній галузі⁵⁵.

Так, наприклад, у господарському комплексі Волинського воєводства, крім домінуючої аграрно-споживчої галузі (основне джерело існування для 93% українців Волині)⁵⁶, поважну роль відіграло лісівництво та деревообробний промисел. Давало це постійний заробіток для 15 тис. осіб 1921 р. і 25 тис. працівників 1931 р.⁵⁷ Важко докладно з'ясувати кількість деревини, яка щорічно перероблялася на Волині. За приблизними підрахунками, річний приріст деревини у лісах регіону оцінювався у 1200 тис. куб. м. Однак на початку 1920-х рр. щорічні обсяги вирубування перевищували цей показник. Так, зокрема, 1923 р. поза межі регіону було вивезено близько 1300 тис. куб. м частково переробленої деревини, до якої слід додати значний внутрішній попит на неї, пов'язаний з повоєнною відбудовою, потребами у дровах для опалення та ін. З досягненням фінансової стабілізації й усталенням мережі тартаків та інших деревопереробних підприємств, зокрема фабрик меблів, фанери тощо, обсяги вирубування зменшилися. 1937 р. 79 волинських тартаків, на яких працювало майже 3200 робітників, переробили близько 500 тис. куб. м сировини. Загалом того ж року вартість продукції деревообробної промисловості регіону сягнула 13 869 тис. злотих⁵⁸.

З середини 1920-х рр. започатковано розвиток ще однієї галузі волинської економіки – каменярства. 1926 р. розпочалося видобування граніту на теренах Сарненського й Костопільського повітів. Крім приватних фірм, 1928 р. були засновані державні каменоломні в Яновій Долині. Великий попит на каміння спричиняли високі темпи громадських інвестицій наприкінці 1920-х рр. Світова економічна криза 1929–1932 рр. суттєво загальмувала розвиток цієї промислової галузі, деякі каменярні були зачинені, деякі животіли, не маючи коштів на оплату праці робітників. Одночасно з пожвавленням світової економічної кон'юнктури почалася реанімація й волинських каменоломень. 1937 р. загальна вартість виробленої ними продукції перевищила 15 млн злотих. Найпопулярнішим виробом був бруковий камінь, що його 1937 р. вироблено на 6 млн 300 тис. злотих. Того ж року в 17 волинських

каменярях працювало 6 500 робітників⁵⁹. Нагальні потреби Волинського воєводства у цеглі задовольняли 1937 р. 28 цеглень, які виробили того ж року 40 млн цеглин. Назагал на терені Волинського воєводства 1937 р. працювало 769 промислових закладів, у яких було зайнято від п'яти й більше робітників – загалом 16 655 осіб. У закладах споживчої, деревообробної й мінеральної промисловості (705 підприємств) воєводства працювало 14 246 осіб. Натомість усе металеве виробництво Волині становили 16 закладів (149 робітників), хімічна промисловість була репрезентована 11 підприємствами зі 100 працівниками⁶⁰.

За цих обставин важливі функції як щодо забезпечення потреб ринку, так і надання повсякденних послуг населенню покладалися на ремесло. 1936 р. на Волині функціонувало 23 135 ремісничих закладів. Їхній поділ за окремими галузями віддзеркалював два явища – слабкість регіональної промисловості (наслідком чого була велика кількість майстерень металевої групи – 4602 заклади, деревообробної – 3483, а також будівельної – 2427), а також пауперизацію єврейського міщанства, свідченням чого було розростання одержної (4383 майстерні) й шкіряної галузей, насамперед збільшення кількості шевців (4300 майстерень)⁶¹.

Отже, засадничими одиницями волинської економіки протягом усього міжвоєнного двадцятиліття, на думку В. Менджецького, залишалися невеликі селянські господарства, які продукували незначний надлишок або ж підтримували себе кустарним виробництвом, і дрібні ремісничі майстерні, які задовольняли невеликий попит села на металеві вироби, олію чи одяг і взуття. Обмін між ремеслом і сільським господарством відбувався за посередництвом так само економічно слабких торговців, серед яких значна частина навіть не мала сталої садиби для забезпечення власної діяльності. Міжвоєнне двадцятиріччя практично не внесло жодних змін до цієї системи, яка існувала ще перед Першою світовою війною. Поява нових закладів споживчої, деревообробної й мінеральної промисловості зумовлювалася прагненням до вигіднішого продажу продукрованої сировини й не впливала істотним чином на функціонування системи дрібнотоварного господарства й суспільно-професійну структуру населення воєводства, яка упродовж усього двадцятиріччя зберігала подібний характер⁶².

Посилення міжнаціональної напруги у Східній Галичині наприкінці 1930-х рр. серйозно непокоїло центральні органи влади та спецслужби Польщі, які розпочали розробляти плани надзвичайних заходів задля збереження контролю над українськими етнічними територіями на східному прикордонні держави. Підстави для такого занепокоєння були – вони підкріплювалися повідомленнями дефензиви й державної поліції зі Східної Галичини.

Посилення польсько-української конфронтації у II Речіпосполитій напередодні Другої світової війни спричиняв не лише адміністративно-поліцейський та асиміляційний тиск владних структур, а й події у Закарпатській Україні на початку 1939 р. Опосередковано це впливало й на погіршення соціально-економічної ситуації у Польській державі. Зокрема, у Тернопільському воєводстві на початку 1939 р. на 40% скоротилися надходження податків до державної скарбниці через переконаність українців у швидкому виході зі складу Польщі й створенні незалежної Української держави. Почастішали зіткнення між українськими селянами та польськими колоністами/осадниками, а поліцейські агенти стали доносити про

підготовку широкомасштабної акції підпалів польських господарств, що її націоналістичне підпілля мало приурочити до початку українського національного повстання⁶³.

Попри суттєві досягнення у галузі повоєнної відбудови, економічної інтеграції країни, стабілізаційну реформу, організацію «з нуля» нових галузей промисловості й розвиток комунікацій (оборонна промисловість, електротехнічна, виробництво штучних добрив, порт у Гдині) II Річсполита на економічній мапі світу й Європи перебувала далеко не на перших місцях.

Суспільно-професійна структура населення й прибуток на одного мешканця урівнювали Польщу з Угорщиною, Румунією, Іспанією й Португалією. 1938 р. селяни становили половину її населення, робітники – 30%, інтелігенція й розумові працівники – 5,7, дрібне міщанство – 11,8, поміщицтво й промисловці – 1,2, маргінальні верстви – 1,1%⁶⁴. Економічні трансформації 1918–1939 рр. не змінили моделі суспільно-професійної структури країни. Чимало сусідніх європейських народів продемонстрували у міжвоєнному часі більший динамізм господарського розвитку, ніж Польща. Цей факт істотним чином вплинув на перебіг польських оборонних дій вересня-жовтня 1939 р.

Національна політика Польської держави щодо її громадян української національності була контрверсійною й досить часто (зокрема під час «пацифікації» 1930 р.) відверто ворожою. Водночас у своїх засадах, II Річсполита була правою державою, устрій якої гарантував усім її громадянам рівні права щодо організації товариств, партій, преси, господарських товариств.

Українське населення міжвоєнної Польщі упродовж усього двадцятиріччя демонструвало значну динаміку власного розвитку як у суспільному, так і професійному плані. Внаслідок об'єктивних чинників постійно збільшувалася кількість і питома вага українців у міському населенні південно-східних воеводств.

Головні можливості трансформації суспільно-професійної та економічно-господарської структури своїх земляків представники української еліти II Речісполитої бачили у розвитку національної підприємницької діяльності. Ця мета доволі успішно реалізовувалася шляхом організації й розбудови різноманітних форм кооперації, що охоплювали ледь не всі сфери господарського життя. Станом на 1939 р. кількість українських кооперативів порівняно з 1921 р. зросла вшестеро. Вони об'єднували майже 600 тис. осіб. Успішний кооперативний сектор економіки не лише спричиняв піднесення життєвого рівня українців, а й виступав меценатом їхньої культурної діяльності, розбудова якої, у свою чергу, сприяла зростанню й поширенню національного самоусвідомлення.

2. Українські землі королівської Румунії

Отримавши з благословення Антанти частину колишніх австро-угорських володінь (Буковину, Трансильванію, Марамуреш, Крижану), а також південну частину Добруджі, яка раніше входила до Болгарії, та російську Бессарабію, Румунія перетворилася на другу за розмірами країну повоєнної Європи. Захоплення територій сусідніх держав докорінним чином змінило етнополітичну ситуацію в державі, перетворивши її з моноетнічної на поліетнічну. Суттєво примножилося населення.